

МИСАОНА И ПРАКТИЧНА УНИВЕРЗАЛНОСТ ПОСЛАНИЦА МИТРОПОЛИТА ПЕТРА ПРВОГ ПЕТРОВИЋА

Посланице митрополита Петра I су, у ствари, својеврстан начин обраћања црногорском народу, појединим племенима или народним представницима – главарима. Њихов настанак везан је за период владавине владике Петра Првог, а сврха им је, и поред свих разноликости, била да се преко њих утиче на мијењање и поправљање постојећег друштвеног стања. Оне би се могле сврстати у нарочит књижевни облик, иако у њима има и свих примјеса. Ипак, имају заједничког и са писмима и службеним актима, али им основну нит чини бесједнички дар са практичним порукама, изражен чистим народним језиком. „Међутим, њихова пуноћа има најјачи акценат у ненаметљивој моралној филозофији, гдје се на најприхватљивији начин могу примити и код народа исфилтрирати добродјелство и уразумљеност у свакој ситуацији као најљепше етичке врлине човјека“.¹

Назив посланице прихваћен је после 1935. године, кад их је у највећем броју сабрао и објавио Душан Вуксан. Вјероватно је да је он и први употребио овакво име. С обзиром на онога коме су назначене, обично се дијеле на: опште, тј. оне које су упућиване Црногорцима и Брђанима заједно (или појединачно), и посебне, које се односе на поједина племена, приморске градове или нахије.

Има и један број именованих на неке племенске, нахијске или друге старјешине, а у ствари се односе на народ који оне представљају. „Многобројне до сада сачуване посланице и писма владике Петра I свједоче о његовом књижевном дару. У тим списима, који се и данас могу читати, и не само као историјски извори, садржи се много грађе, која инспи-

¹ Ч. Лучић, „Моћ ријечи Петра I – етичко-естетски аспекти“, Никшић, 1987. стр. 31. и даље; Б.Остојић, „Језик Петра I Петровића Његоша“, ЦАНУ 1978; Академик Јевто Миловић, „Петар I Петровић – Писма и друга документа“ књ. I и II, Историјски институт Црне Горе, Титоград 1987. и 1988.

рише и савремене наше писце на књижевна стварања. Поред тога, ови документи садрже драгоцену грађу за правилно и потпуно разумијевање људи и прилика онога времена благодарећи јасном стилу, чистом језику и изванредној интелигенцији ауторовој. У њима се, осим тога, изражавају владине мисли о свим појавама у земљи, о људима, њиховим карактерима, о моралу, чојству и јунаштву, о разним приликама и ситуацијама у које може сваки човјек доспјети током живота“.²

Објављујући један број посланица Петра I, поводом протекле стогодишњице његове канонизације за светитеља, Душан Вуксан поставља тезу да је овај владинка био прво образовано лице које се у књижевности користило изворном ријечју својих сународника.

У вези са тим, између осталог, истиче: „Језик у посланицама је чист, народан. Петар I је био први и једини наш човјек, који је на крају 18. вијека писао чистим народним језиком. То се види и из посланица и из његове историје Црне Горе“.³ Ову поставку научни радници ни до данас нијесу оповргли, те се он може прихватити као претеча језичког реформаторског покрета који се прено Вука и Гаја, уз остале њихове савременике и истомишљенике, ширио међу југословенским народима тога доба. Савремени књижевни историчари прихватају мишљење о посланицама као примјеру сочности језичког израза. Тако Јован Деретић наглашава: „Његове многобројне посланице црногорском народу или појединим племенима и братствима написане су једрим и крепким народним језиком. У њима се он појављује не као духовни и свјетовни поглавар, него као учитељ народа, који, као што сам рекао, 'изван пера и језика не имаде силе никакве за привести непокорне на послушаније'“.⁴

Дакле, као што се види из ове тврдње и из владине мисли, само је путем преваспитања могуће код народа развити праве људске врлине и тако одагнати све недоличности. Јасно је да су посланице биле производ нужности за мијењањем постојећег стања, с каквим се Петар I није могао помирити и прихватити га. Та потреба је настојала и далеко раније, управо одмах кад је почела да се (макар и на међуплеменском савезу) формира црногорска државност, али није било толико надарене личности која би се, обједињујући у себи широку наобразбу са духовном племенишошћу, могла упустити у тако широке и сложене подухвате.

„Владика Петар I био је човјек великог духа и ријетких моралних својстава. Изазивао је поштовање код свих људи који су с њим долазили у додир, и код пријатеља и код непријатеља. Човјек широке културе, зналац многих језика, који је у својој библиотеци имао најодабранија дјела европске књижевности, он се у односима с народом служио прастарим фол-

² Томаш Марковић, „Историја школства и просвјете у Црној Гори“, књ. 1, Београд 1969. стр. 391. и 392.

³ Душан Вуксан, „Посланице . . .“, Цетиње 1935, стр. 258.

⁴ Јован Деретић, „Историја српске књижевности“, Београд 1983, стр. 292.

кморним облицима.“⁵ Индивидуалност његове појаве уклапала се у период кад су потребе за промјенама у сваком погледу већ биле сазреле.

Посланице имају приближно уобичајени уводни и завршни дио који би се, можда, код већине могао назвати шематизираним. На почетку се обично наглашава ко и коме се обраћа али, умјесто очекиваног у вези са чим, слиједи поздрав. Тек садржина показује о чему је ријеч. У главном, садржајном дијелу, излажу се, у кратким цртама, настали проблеми или друга питања. Иза тога слиједи подучавање, савјетодавно дјеловање и убјеђивање, с нагласком да је највећа корист прво онима којима је посланица упућена, ако се све праведно ријеша, па тек онда све има општи значај. Тиме се хоће рећи да је њихова слога основ за успјех свих. На крају је поново поздрав, уза жеље да о свему размишљају и одаберу најбољу солацију.

Схватајући да је главно дјеловати на разбуктавању савјести у људима, како би се њихова енергија усмјерила за добротинство као крајњи циљ којем човјечанство тежи, владика је најчешће морализаторски бесједник. Тиме се његова филозофија практично, тако рећи на дјелу, приказује. Она има снагу у убјеђењу да „Људима у већини прилика није довољно објаснити само једну ствар, да у њу вјерују, или да ... послушају, говорити само њиховој памети; но им се ваља обратити и срцу, њиховом осјећању...“ итд.⁶ Стога намјена посланица, које су писане из практичних разлога, не завршава оног момента кад су ти разлози престали. Напротив, што вријеме даље одмиче оне генерацијски добијају, како у књижевном тако и у другом погледу, те се не појављују само као историјска грађа чија је фактичка вриједност стварна а мисаона секундарна. У њима је примарно и једно и друго.

„Отуда“, како запажа Богдан Поповић, „то велико преимућство књижевности која вас убиједи кад вам нешто каже, поведе кад вас убиједи, и оспособи кад вас поведе, да пођете онамо куд вас тоди...“⁷ Иако посланице нијесу писане с претензијом да то буду, у њима се нашло толико књижевних наслага да би без њиховог познавања било тешко разумјети касније стваралаштво многих познатих црногорских мислилаца. То се особито изразило у дјелима Љубише и Марка Миљанова, али се не може пренебрегнути ни чињеница да је и писац „Горског вијенца“ увелико црпио материјал и ширио инспирације на основу мисаоног израза у њима.

Мисли и судови изречени у посланицама су објективно постављени тако да (посматрани из било ког угла) скоро и да се не могу другачије разумјети. Уколико би се наметнуло питање зашто је то тако речено, или

5 Деретић, цит. дјело, стр. 292.

6 Б. Поповић, „Чланци и предавања о књижевности, умјетности, језику и моралу“, СКЗ, Београд 1932, (коло 35. бр. 236.), стр. 14.

7 Б. Поповић, цит. дјело, стр. 14.

зашто није овако или онако, онда би се (с обзиром на вријеме и околности њиховог настанка) опет морало прихватити, као једино могуће, само већ истакнуто.

Оваква константација, која се и опште прихваћа од стране проучавалаца времена и рада Петра I, и даље се задржала. И заиста, ту се могу наметати било какви судови али све се најзад своди на почетно, да је њихов приоритет у практичној намјени тада, а начин писања, тј. стил, у књижевној данас.

Није утврђен тачан број посланица, јер су многе изгубљене, и поред тога што су њихове копије чуване у Цетињском манастиру. Могуће да их има још и у приватном власништву, гдје се чувају као ријетке реликвије, али и у разним архивима, а тамо су могле доспјети на више начина. Близу триста (око 270) их се чува у цетињском, музејском архиву, а више од стотину их је публиковано по разним листовима и часописима.

Приликом проучавања историјских збивања тога времена, много се користе и цитирају, често као најпоузданији извори. Ту предност им даје и тачност каква се у било чијој другој грађи из историје Црне Горе не може користити без методолошке провјере. Ово тим више што је, пролазећи кроз тешке вишевјековне прилике, црногорски народ (да би се одржао) непрестано величао сопствене успјехе, а неријетко се довијао да и неуспјехе представи у неком другом, лакше прихватљивом виду. То су, уосталом, чинили и сви господари уз куће Петровића, како прије тако и после њега. Сањар Василије, нпр., у том је добио насљедника тек у Раду Томову, а не у генеалогски ближем Петру I. Посљедице тога су традиционална црногорска хвалисавост и самољубље, које су, без много напора, уочавали многи проучаваоци прилина овог поднебља, а неки (и сами потпадајући под такав утицај) постајали тако рећи глорификатори свега што се ту дешавало.

Петар I, међутим, постављајући себи за циљ мијењање ствари, жели све довести у реалне оквире. Стога и не подлијеже устаљеним манирима да брани поступке својих сународника тамо гдје је то необјективно, али налази начина да супротној страни објасни како је традиционализам у схватањима тако јак да се не може брзо искоријенити. Тиме он, управо, чини већу услугу, јер развија дух осјећајности и мјере према свему. Наслијеђену девизу да су Турци увијек непријатељи преиначава у том смислу да су они зли (као и сви други људи) ако не желе мир, већ сукобе и наношење неправде.

Не треба схватити да се владина понаша као да тражи мир по сваку цијену, јер он јасно раздваја потребе за њим (у датом историјском тренутку) од општеослободилачке тежње кад за то дође право вријеме. Осјећај те мјере је и условио његове побједице, не само на бојном већ и на свим пољима општедржавних интереса.

Схватајући да се особеност сваког народа може одржати једино ако му се ојача и развије колективни осјећај свијести о националном идентитету, те тиме и осјећај појединачне нелагодности за некоректно понашање других из оквира такве заједнице, подједнако је (кад је то требало) истицао и врлине и мане.

Но, како је тај период био доста оптерећен разним недоличностима (пљачкама, убиствима, лоповлацима, непоштовањем права других и слично), то је велики број посланица усмјерен у том смислу. Преко њих владика кара, савјетује и подучава, али се и поистовјећује са невиним сузама увиријених или искрено весели добрим дјелима и гласовима за које је сазнао.

Да би боље продубао осјећај за праведношћу, и у лексици увијек употребљава само оне разумљиве и сваком лако схватљиве ријечи уклапајући их у контекст изнесеног гледишта. Против је сваке језичке однарођености и извјештачености, какву условљавају притисци турцизама, или пак романских и германских туђица.

Свјестан да често недовољна ученост повлачи имитирање учених залаже се за изражајну и здраву мисаону оригиналност. У саобраћању са људима из насеља гдје је страни рјечнички нанос ухватио коријена (или се развио), и он се служи таквим лексемима, тежећи да буде схваћен и прихваћен. Отуда, ако је у питању крај под Турцима са језичком прилагођеношћу и употребљава ријечи: абер, захира, јарамаз, ћелија, ферман и сл.; према оном под романским утицајем: метериз, фортица, авизати, парта, сентенца итд. Слично је и према другима. У посланицама има, мјестимично, црквенословенских и рускословенских ријечи, али оне су само из нужности, тј. или из немогућности да нађе одговарајући израз, или из потребе да се та ријеч истакне као одраз свесловенске повезаности.

Неки изучаваоци његовог језика тврде да „ред ријечи одговара стању у Вуковом језику“,⁸ или да се „језик Петра I подудара у многим особинама са Његошевим језиком“.⁹ Уз прихватање првог запажања ваља истаћи да се он скоро деценију прије Вуковог рођења служио таквим лексичким редослиједом, као и то да је тако настављао и касније односно све до краја живота. То значи да било какви реформистички попушаји нијесу могли имати одражаја на њега у том погледу. Петар I је свој израз више уклапао у општенародни него његов сљедбеник, који је, каткад, у своја дјела убацивао и неке лексеме за које нијесу ни далеко касније били дорасли Црногорци, а камоли његови (књижевно и стилски заиста лијепо извајани) ликови, који су тај народ представљали.

Лексика посланица има доста блискости са говором војвођанских Срба, те је, каткад, сличнија Доситеју, Рајићу или Новаковићу, него Петру

8 Б. Остојић, „Језик Петра I Петровића“, ЦАНУ, 1976, стр. 260.

9 Остојић, цит. дјело, стр. 263.

II. Значи, да би се боље разумјело стваралаштво његовог наслједника, као и широки културни фронт са Вуком на челу, који се развио за прихватање народног у књижевни језик, треба се, превасходно, окренути епохи Петра I и његовом доприносу у том домену. Не треба заборавити ни то да је (у овом случају) ријеч о духовној личности која је морала имати обзира и према тим као и према свјетовним назорима тога времена.

Дуго живљење у нестацици и неповољним природним околностима утицало је да се код црногорског народа развије дух међусобног ослањања, како би се лакше преживјело. Тако су створане чвршће заједнице, које је повезивала родбинска блискост, али то је имало и своја лоша обележја. Некомуницирање са другим племенима стварало је егоизам једних на рачун других, израђало спорове, често и убиства, а каткад и шире, међуплеменске, сукобе. Отуда је један број посланица (управо највећи) усмјерен на морално подучавање, ради постизања јединства и слоге, а шире је било предуслов општег опстанка. Преко њих је требало развити свијест о свеукупним интересима и дјеловати да добро превагне над злом.

Свака посланица има своју конкретну, практичну намјену, тако да се (сем у уводном, поздравном, дијелу, а слично и у завршном) разликује. Оне немају иза себе никакве правне, тј. физичке снаге која би их спровела у дјело, односно која би њихову поруку наметнула без добре воље. Као и свако друго морално правило, и оне се само у том смислу намећу, а хоће ли се поштовати – све зависи од колектива и појединаца у њему.

Њихов циљ је стварање добре воље, која ће се усмјерити за постизање неког практичног и исправног гледишта. Отуда су оне и морале бити тако прилагођене, да буду што прихватљивије у сваком погледу. Основна морална нит, која је већину посланица повезивала, јесте да људи „мирно живе“, „пакост и зло не чине“, „сиромаша не разуре“ и сл.¹⁰ Ту је требало ганути савјест, поистовјетити се са оштећеним или угроженим и тако утицати на сопствено душевно прочишћење.

Ако се десило да је неко направио злодјело, нпр. извршио убиство или побјегао, по народном, тј. обичајном праву, његова породица би била разурена, чељад растјерана а имање отето. Да би ставио под заштиту недужне, тј. „родитеље старе, ћецу луду и нејаку, која крива нијесу...“¹¹ молио је да се уразумљено поступа. Објашњавао је да је виновник таквог недјела направио злочин и према самоме себи и својој породици коју је оставио „на велике муке, да се скитају по туђијем кућама и улицама“.

Он не правда зло, које и сам осуђује, али тражи обзир према неодговорнима. Ако је успио у неким случајевима да изнађе могућност да се

¹⁰ „Морачанима и Ускоцима“, 14. марта, 1790. – објавио је и Медаковић у „Повјесници Црне Горе“ на страни 115.

¹¹ „Паштровићима“, 25. јула 1794. године.

успостави помирење путем кумства, нагодбе или на неки други начин, онда се залаже за провођење тога у дјело, захтијевајући „да се не просипљу пријекорне и рђаве ријечи, с којих се опет зло може догодити . . . него“, као што пише једном приликом Ришњанима,¹² „ето ви пресвети и предрагоцјени дар милости божије: звање на кумство; примите га, не одреците се, да примите небесно благословље, које ви свијем од драга срца желим и свакога молим . . .“ Слично је и кад утиче да се не договарају поједина племена о миру са Турцима самостално и издвојено од осталих, те да не долази до поцијепаности око заједничких интереса. „Ако не шћаше Турци да се сви уједно миримо, како смо уједно и заратили, а оно сви уједно и заједно да се бранимо и гинемо и да се не издајемо“.¹³ Утиче да одрже „поштење и славу“ и „утврде предрагу вољност и слободу“, а њу им је „Бог даровао мимо сваког народа у свијету“.¹⁴ Разочарање што они неће тако учинити је толико потенцирано да и оно утиче на промјену начина понашања. У том смислу и изговара: „Ево жалости и несреће велике, што ја не видим да и ово своје добро љубите“. Плаши се да ће казна због таквог „непослуха и злочинства“ доћи у „невријеме“, те сазнање о грешкама неће користити, тј. тада „неће памет ништа ваљати“. Стога се треба навријеме исправити, јер „је слобода . . . темељ од свакога добра на овоме свијету“.

Заосталост схватања по племенима да пљачкаше треба заштићивати разбија молбом да их сами осуде и опљачкано поврате да не би „зло од Бога дочекали“ и изгубили „дражејшу вољност и слободу“. У противном, наставе ли и даље с безобзирношћу, те не пристану на такве предлоге, снаћи ће их још тежа несрећа: „Сад, ако нећете ово љубити, миловати и држати и за ово свијем срдцем и вољом и са свом јакости пријенути, ви ћете бити сами себи и својој дјечи самовољни крвници и вјечни злотвори и мучитељи“. Скидајући са себе сваку одговорност за рђаве посљедице, наглашава: „ . . . а ја у то, како пред Богом, тако и пред цијелим свијетом не хоћу имати дијела“.

Знатан број посланица писан је и у сврху разобличавања сујевјерја, које је код сваког народа на примитивном степену културног развоја изражено. С обзиром на околности у којима се налазила Црна Гора, оно је и ту било присутно. То су, наравно, могли користити и страни непријатељи, али и многи преваранти, да би се боље снашли и лакше живјели.

Петар I је, у том случају, обично давао упутства свештеницима како да поступају, упозоравајући их да се држе „устава манастирског и својегчина“¹⁵ те да се понашају као што треба; иначе, који не ради „по законима

12 „Ришњанима“, 15. фебруара 1791. године, „Просвјета“ 1895. године.

13 „Црмничанима“, 26. јуна 1796. године.

14 „Брђанима“, 23. фебруара 1800. – М. Медаковић, „Повјесница Црне Горе“, стр.

15 „Поборима“, 25. јула 1800. године.

црквеним има бити лишен сваког манастира и свештеничке власти“. Стога упућује „да се владају мудро и разумно“ и „нека се напријед прођу от свакога рђавога посла, да с миром стоје и да себе чувају“. ¹⁶

Црквени службеници, тј. попови и калуђери су обавезни супротставити се тим преварантима што „паре узимају, варају безазлен народ и кажују некакве вјештице и остале лажи . . . просипају међу народом, који без свакога размишљања њихове лажи вјерује“. Чудећи се томе, резигнирано додаје: „О боже мој, чудне сљепоте, чудна безумља, и чудна сујеверија и злога промишљења!“

Непојмљиво му је „како могу људи такве проклете бајалице вјеровати, те ли не виде, да их они за измамит коју пару варају и да им лажи за готове паре продају“. Да би такве заблуде разобличио, истовремено поставља и питања: „Како ли може која жена кога заклати, кад га ни су чим не такне и кад му ништа отровно не даде јести и попит?“, или „како ли га изјести може кад му тијело јавно у гроб положи цијело?“ – „Ви говорите“, каже даље, „да вјештице по ноћи лете, а како могу лећети, кад њихово тијело у одар лежи?“ Образлажући доказима да су то све бесмислице за које њихово тумачење није исправно, даје своје: „Ви одговарате да њихов дух лети, но ја вам говорим и Богом се заклињем, да то бити не може, да дух из чељадета по ноћи или по дневи из тијела изиђе, нити да се опет у тијело поврати, јер тијело без духа остаје мртво, а мртве нико васкресити не може како сам Творац неба и земље, Бог, његовом силом и благовољењем. Ја сам по свијету у нека мјеста ходио и неколико књигах читао, и нигђе не нађох, нити ми ко каза, да има вјештицах и вједогоњах, како међу слијепим и жалостним србским народом, а зашто него за то, што је слијеп и зашто више лажи вјерује, него ли јевангелије Христово и Христове науке и заповиједи“. ¹⁷

Да би утицао да се пометња (која је том приликом због сујевјерја избила у Црмници) смири, заклиње на побједу разума: „Тога ради свијех вас, о Црмничани, великога и малога, мужевског и женскога пола и возраста силнијем и страшнијем Богом Сведржитељем и честнијем крстом и пресветом Богородицом и свом силом небесном у три пута и у триста путах заклињам, да се од тога злога и пребезаконога дјела прођете, да те проклете бајалице не слушате, да к њима не идете, да их међу вама не пуштајете, да им ништа не вјерујете и да праву чељад не мучите“.

Пошто је главни стуб народног просвећивања било свештенство, то с њима обраћа: „А вама свијема у сва села и племена пишем и, властију нам од Бога даноју, најжесточашје запрештавам и говорим, да ни једному, који не би ово писмо послушао, немате никаква посла црквонога оправљати, него они и њихови домови нека остају под жестокиим прокле-

¹⁶ „Попу Стевану Новачевићу, за Бањане и Граховљане“, 30. јула 1801. г. – Објавио је и „Дан“ – I, св. 4/5.

¹⁷ „Црмничанима“, 9. августа 1830.

ством отлучени; тако и они свештеник који би преко овога мога писма преступио, а праве и добре Богу препоручавам и остајем ваш доброжелитељ“.

Дакле, он анализира догађај, води писмени дијалог и на крају моли и преклиње да се ствар мирно и разумно ријеши.

Свјетски пробисвијети су такође умјели долазити и убјеђивати народ у своје наводно божанско надахнуће, те да ће их они избавити, не само од немаштине него и од сваке невоље. Маркнант примјер таквог преваранта био је тобожњи монах Аванум (о коме је раније говорено). Да би разобличио сујевјерност и на том примјеру, владика је изричит: „Колико је год светитељах у цијеломе свијету, ниједнога нијесу људи за светињака, ни за ангела почитовали, докле су по земљи ходили, нако по смрти, кад су њихова тјелеса након толико годиштах цијела цјелокупна находили, пак и таде нијесу вјеровали нити ваља вјеровати прије, него ли јавно и отворено буду чудеса чинили и чељад од различитијех болести лијечили. Није се лако ни спасти, а камоли идући по свијету посветити. Један источник не може слатку и горку воду дават, тако и један чојек не може се посветит, говорећи једнијем језиком и добро и зло, ако не престане да зло не говори и ако се не понаје за своја прегрешенија“.¹⁸

Тако је на примјерима објашњавао и разобличавао разне луталице и превијане препредењаке, а истовремено ширио просветитељску дјелатност. Све је ово доприносило стабилизовању прилика у земљи и стварању међуплеменског повјерења.

Да би се то повјерење ширило и изван тадашњих граница, упућивао је и моралне поуке на чување добросусједства у пограничним крајевима и сузбијање међуплеменских размирица.

Неспоразуме су често изазивале лупештине и отимачина па да би све подстакло на размишљање о црном и срамном гласу, по којему ће се у свијету чути, каже: „сад промислите хоћете ли ви и остали Црногорци пуштит да то безчестно име вјечно на цијели народ остане, и да таквому настигу будете подложни и хоћете ли искат себи који лијек, и хоћете ли се излијечит, да не будете срамни и кастигу подложни“.¹⁹

Страх га је да ће се код пријатеља и непријатеља Црне Горе стећи дојам да су Црногорци „варварски, безбожни, незакони и бездушни“ народ који „нити има поштења, ни чловјештва, него само срамна, хајдучка, лупешка и разбојничка дјела“. Од тога га је „превеличајши страх“, стога се залаже да их убиједи како би се таквих злих навика оканили. Каткад, рекло би се, сумња у успех својих молби. Тако у једној посланици Натуњанима,²⁰ поводом низа непримјерних радњи, које су и поред његових упозо-

18 „Црногорцима“, 22. фебруара 1819.

19 „Натуњанима“, 17. јуна 1818.

20 „Натуњанима“, 18. јуна 1818.

рења учинили, каже: „А што је фајде жалит и планат, кад више љубите зло, него ли добро и срамоту него ли поштење и кад не слушате, што ве ја учим и совјетујем и што ве молим и заклинам. Али је приступило близу вријеме, на које сте ви сами довели и које ће вас научити, да се залуду кајете од својих дјела и од својега самовољства и да спомињете моје ријечи и моје науке и када ви кајање неће помоћи“.

Јајошки упади и међусобни сукоби, неких пута су га толико узнемирили да је писао посланице у посебном тону, који и данас, са толико велике дистанце, одзвања на неки потресно чудан начин. Једва таква је 1822. године упућена Главарима,²¹ у којој од самог почетка прелази на главну мисао. Стога, због интересантног текста, наводимо дужи дио: „Видећи вашу неслогу и домаћу рат . . . ја с мојом највишом жалосћу и плачем видим, да сте ви сами себе и својој деци највиши крвници и непријатељи душевни и тјелесни, и да сви ђаволи и сви ваши непријатељи од свијета не би могли толико зла, ни толико штете и срамоте вам учинити, колико ви сами себи чините. Ви сте од Бога одступили и страха божија изгубили, ви сте грехоту и срамоту заборавили, ви за душу и поштење не жалите, ви се не можете крви брацке наситити, ваша слава, ваше поштење, ваша похвала и дика и ваше јунаштво стоји у вашу домаћу рат и неслогу, у коју највишу своју радост и срећу находите.

Сви народи, који у турску земљу живе, непрестано раде, да се из невоље избаве и ослободе . . . И ви и остали Црногорци, у исто доба радите да своју слободу изгубите и да у вјечну срамоту и невољу, мимо свијех осталијех народа, останете, и нитко вас не силује, да тако чините, како собствена ваша воља и зли обичај, који не хоћете никојако оставити. Ви чините оно, што знате, но не знате што чините. Ви никога не слушате, но за добро ваше ради и говори, а нека дође који лажац међу вама, сви ћете му вјеровати, што ви рече, који ће бит од вас почитоват, како што су и први почитовани били, неки за цара, неки за пророка, а неки за светитеља и за чудотворца, но истини и поштен чојек не има међу овим народом мјеста. Ја се чудим, како ви мислите живјети једни с другијема у рат и са свакијем наоколо себе у немир. Спомените се, Црногорци, да ваше злодјејаније и самовољство неће гуверан ћесарски трпјети, и да ја нећу за ваша дјела вазда одговарати, а ви да за то ни главе не обраћате. Ја бих вас молио и закумио, да погледате на ваше биће и состојаније и на садашња времена и ствари од свијета, које чујете, пак да промислите за своје живљење, како ћете живоват и своју ћецу након себе оставити, да ве послје не проклињају.

Али знам, што ве ја више молим, да од зла предстанете и да за своје добро радите, и што се ви више заклинјете да ћете слушат, то се ви ско-

²¹ Двадесет другог маја 1822. – Д. Вуксан, „Посланице . . .“, Цетиње 1935, стр. 153. и 154.

рије на ваша дјела обична повраћате. Тога ради нити вас могу молити, ни заклинаћи, него ви само ово кажем и говорим, да поради вашег самовољства и непослушанија идете тркачке на своју погибел, која није од вас далеко, ако се на други начин не будете владали . . .“

Иако ова посланица одудара, највећим дијелом, од осталих, због чега је и њен изворник дуже цитиран, ипак се ни на основу ње не може закључити да је митрополит отишао даље од уразумијевајућег прекоријевања, из жеље да им помогне, како би се, једном за свагда, тргнули и обуздали својеглаво и егоцентрично застрањивање. Ту није наглашена ни молба ни заклетва, ни клетва или било који начин којим се у више случајева служио. Једноставно је највећи дио срочен у оној мудрости: „Ви чините оно, што знате, но не знате што чините“. Значи, све док се не отму из такве разуданости, док у њима добро не надвлада зло, они ће остати оно што јесу, а то је, управо, њихова и најтежа казна према којој тако безумно срљају.

Митрополит Петар I је, као нико у историји овог народа прије њега (а ни касније), користио молбу у сврху моралног уздизања народа. Без обзира на мотив упућивања посланице, скоро увијек (ако је то њен смисао дозвољавао) молио је да се промијени постојеће стање. Иза тога, у доста случајева, слиједила би заклетва да се поступи по предвиђеном. Најзад, ако је претпостављао да ни једно ни друго, тј. ни молба ни заклетва неће имати ефеката, користио је клетву као најтежи вид дјеловања на савјест оних којима је упућена.

С обзиром на примитивно схватање широких слојева, оптерећено сујевјерјем, клетва је имала најјаче дејство. Можда баш зато и није често коришћена. У вези са тим, многи су писци олако прихватили нека ранија, несмотрено изнесена тумачења да је Петар I често посезао за клетвом. У ствари, то је нетачна констатација, ако се упореди сва расположива грађа из тога времена.

Могуће је да је било и усменог проклињања у случајевима кад је, ради рјешавања проблема, лично присуствовао, али је ипак више вјероватно да је и тада у питању заклинање, односно заклетва а не клетва. Она је, дакле, по свему судећи, била усмјерена на непоправљиве изгреднике, тј. „злодјеје“ којима сви остали начини утицања нијесу користили. Имала је и превентивно дјеловање на остале, како се не би повели за починиоцима нечасних радњи.

Појам клетве сусреће се и у народном стваралаштву из ранијег периода, а посебно у доба пропадања српске државе. Но, она је тамо фиксирана на одређене особе и има изричитост намјене или уопштења. У виду такве изричитости или уопштености клетву користи и Петар II кроз своје стваралаштво. Владика Петар I је још више уопштава и увијек у служби добротинства. Ње нема, као код претходних случајева, тамо гдје се одређује шта урадити, већ шта не урадити. Док је код других, нпр., ко не урадио то

и то . . . било му тако и тако, а код Петра I, ко урадио, и било над, и било гдје, нешто што је толико гнусно, десило му се зло, итд. Значи, није одређено ни коме, већ се подразумејева и може чак генерацијски да се преноси. Отуда толики страх од овог начина привољавања на повратак из засрљаности и за морално поправљање.

Истицање добрих дјела и заједничких успјеха, без посебног фаворизовања појединаца, имало је, такође, ефекте. Узмимо примјер: „Ваше послушаније било је за вас срећно и похвално, ви сте при помоћи божјој не само своју вољност отечеству повратили, него и својега непријатеља први пут у Бјелопавлиће страшно разбили, а други пут у Крусе сасвијем побједили и његову главу одсјекли. Ова је побједа вас ослободила и ваше име на такви начин по свијету прославила, да се у историје . . . ваше јунаштво и ваша слобода до нестања свијета спомиње“.²²

Требало је тако користити све расположиве вербалне могућности и методе како би се истакло, очувало и одвојило оно што је врлина од онога што штети, кочи и разбија. Акцентат је увијек на слози и јединству, уза жељу да се народ и главари споразумијевају те да се црквене личности без потребе не мијешају: „ . . . ето ви, Господо Главари, владајте се како знате и договарајте се како ћете с народом управљат и за народ ће потреба буде одговарат, да се црне капе у то не мијешају“.²³

У посланицама је изражен свјетовно-духовни склад етичких погледа, тако да се оно што је једне природе не супротставља другом. Но, све није увијек само на ријечи, ако је та могућност исцрпљена а интереси земље захтијевају одлучније дјеловање, онда се она (одлучност) манифестује у потпуности. То је, између осталих, видљиво и из посланице Бјелопавлићима:²⁴ „Ако је коме мило турске биче трпјети, нека иде у турску земљу и нена трпи што хоће, ми имамо доста наше браће, који немају о чем живјети и који ће драговољо доћи, да се на њихова мјеста населе. Ако ли мисле да ће стојати ће стоје и наводит Турке, да вјешају и бију и глобивају кога они хоће, како што су и приђе неки чињели, то у данашње вријеме бит не може . . .“

Такво упозорење упућује се свакоме „да буде вјеран Богу и својему отечеству и који љуби себе самога и своју срећу и своју дражајшу слободу“.

Упозорења су увијек оштра над треба одлучност да било која племена или појединци не буду „хајини росијскому цару и издајници својега отечества, како Вук Бранковић“.²⁵ Примјерна је духовно-свјетовна комбинација истакнута у посланици Глуходољанима, гдје се, уза заклетву,

²² „Црногорцима“, – уочљив је само датум (1824)

²³ „Црногорцима и Брђанима“, 6. октобра 1825. са Цетиња.

²⁴ „Бјелопавлићима“, 1818.

²⁵ „Глуходољанима“, 12. марта 1808.

искажује и крајња ријешеност на истрајност да би се било какво шуровање с Турцима намах пресјекло: „За то и опет вас молим и у три пута страшнијем именом божијим заклинам, да пазите своје поштење и своју вјерност и слободу, и да на себе велико зло и срамоту не наведете, од које ви сви паше и капетани и сви Турци од свијета ништа помоћи неће, баш ако би и сам Мухамед из гроба устао и голом сабљом к вама на помоћ из Мене долетио, не може ви помоћ, колико ни самому себе, него се прођите турскога јединства и обећања, докле је вријеме, јер послјед нећете се моћи извадит и оправдати, ако се умах по овоме мому писму не избавите“.

Метафоричност у посланицама заступљена је опрезно и до одређене мјере. Владика се не устеже истаћи да сматра како је због сталне бриге за угроженима код неких Катуњана²⁶ несхваћен: „Ја сам мнозини омрзнуо, зашто жалим нејаку сиротињу од напасти и самовољства и зашто говорим право, али Бог правду љуби, пред којим сва сила человјеческа свега свијета била би ништа, кад би она противу воље Божје ишла. И тешко оному человјеку, који говори, да је свјетлост тмина, а тмина да је свјетлост. То хоће рећи: ко не хоће говорит оно, што је право него по миту, али по хајтеру, али по којему другому лукавому начину, говори и чини оно, што је безаконо и неправедно . . .“

Владика је увијек досљедан захтјевима да се свештенство понаша сходно црквеним правилима. Но, то каткад од неких није чињено, па је према њима (уколико нијесу прихватили упозорење) примјењивао и санкцију лишавања црквеног чина. Многи од њих на терену Боке (гдје је измијешано становништво оба вјерска обреда) нијесу носили браду (сходно вјерским прописима), или су са оружјем улазили у цркве ради богослужења. Стога је био изричит: „Тога ради нам архипастирски повељевам: до полученји овога мојега објављенија не имаде ни један свештеник оружје и црквене капе носити, или браду бривати, него у благопристојни чин пастирскога смиренија кротости и богољубија ходити и словесноје стадо Христових овец на пут спасенија настављати и учити, да међу собом у љубави живу . . . Ако ли се који свештеник међу вама нађе овому мојему објављенију непослушан, да не хоће оружије оставит и капицу од свите љубичастога цвијета носити, такође и браду пустити, такви нека остави епитрахил и свештенство, пак ето му оружије краљевско, нека га носи и нека иде на краљевску службу“.²⁷ Очито, у таквом случају није могло бити дилеме, него или једно или друго. Сходно томе, интересантна је и једна посланица Ришњанима²⁸ која се односи на незаконит обред вјенчања. Ти свештеници су „учинили светогрђе у туђе инорије, у које они по правилам и

26 „Натуњанима“, 23. септембра 1827. године са Цетиња.

27 „Бонокоторском свештенству“, „Стањевићи, љета господња 1808: Април 12-дња“. Објавио је и Медаковић: „Повјестница Црне Горе“, стр. 178.

28 „Ришњанима“, 25. априла 1808.

уставу црковном не имају власти ни сами законити брак без допуштења . . . благословити, а камо ли оно што је беззаконно и од свете матере цркве најжесточајшим начином забрањено. Сад разсудите нијесу ли то поругатељи и противници закона божија и губитељи душах христијанскијех“.

Наиме, радило се о вјенчању особа са родбинским везама, па да се слично не би поновило даје упутства: „Калуђери имају гледати своје црквене и манастирске после и не мијешати се у дјела мирскијех свештеника, а мирски свештеници остају у дужности вјенчавати и сваки своју инорију пазити . . .“

Иза овога слиједе морализаторска разматрања о понашању и раду њиховом. „Свештеници ваља да су свјетило и огледало народу, пастири и учитељи, вожди и наставници словеснога стада Христова . . . дајући им изглед од својега доброга и богоугоднога живљења“.

Каква ли је тек срамота „кад свештеници трују и погане народ, а најпаче ради којега скрвнога прибитка и лакомости, од кога ће се добру научити, оли добро изглед и наставленије примити“.

Као мислилац и разрађивач етичких норми, користио је богата сазнања још од античких времена, а особито библијска расуђивања. Тиме је и утицај посланица на народ био већи.

Чедомир М. Лучић